

Diagnoza i plan pracy z rodziną dysfunkcyjną

29.10.2020 r.

Opieka i wychowanie

Trudności w sprawowaniu przez rodziny funkcji opiekuńczo-wychowawczych:

- **genetyczne**
- **środowiskowe**
- **psychologiczne**

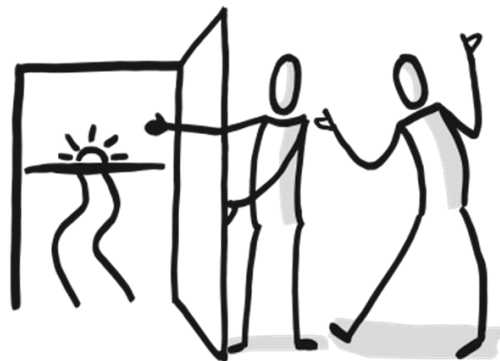
Dla rodziny – film dydaktyczny

Pracownik pomocy społecznej w pracy z rodzinami z trudnościami w prawidłowym wypełnianiu swoich funkcji opiekuńczo-wychowawczych

rola i znaczenie

Pomoc rodzinie w przezwyciężaniu trudności w zakresie pełnienia funkcji rodzicielskich i wychowawczych

- wzmocnienie lub nabycie przez rodziców prawidłowych umiejętności opiekuńczo-wychowawczych
- wzmocnienie lub nabycie przez rodziców prawidłowych umiejętności prowadzenia gospodarstwa domowego
- wzmocnienie lub nabycie prawidłowych umiejętności społecznego funkcjonowania

Budowanie relacji pracownika pomocy społecznej z rodziną z trudnościami, w prawidłowym wypełnianiu swoich funkcji opiekuńczo-wychowawczych oraz prawidłowa komunikacja pomiędzy stronami

- **etyka zawodowa**
- **zasada dobra osób i rodzin, którym pomaga**
- **poszanowanie godności członków rodzin i ich prawa do samostanowienia (podmiotowość)**
- **przeciwdziałanie dyskryminacji osób i grup**
- **udzielanie pełnej informacji o przysługujących im świadczeniach i dostępnych formach pomocy**
- **dochowanie tajemnicy zawodowej, także po ustaniu zatrudnienia**
- **podnoszenie kwalifikacji zawodowych**

Budowanie relacji w pracy socjalnej z rodziną z dziećmi

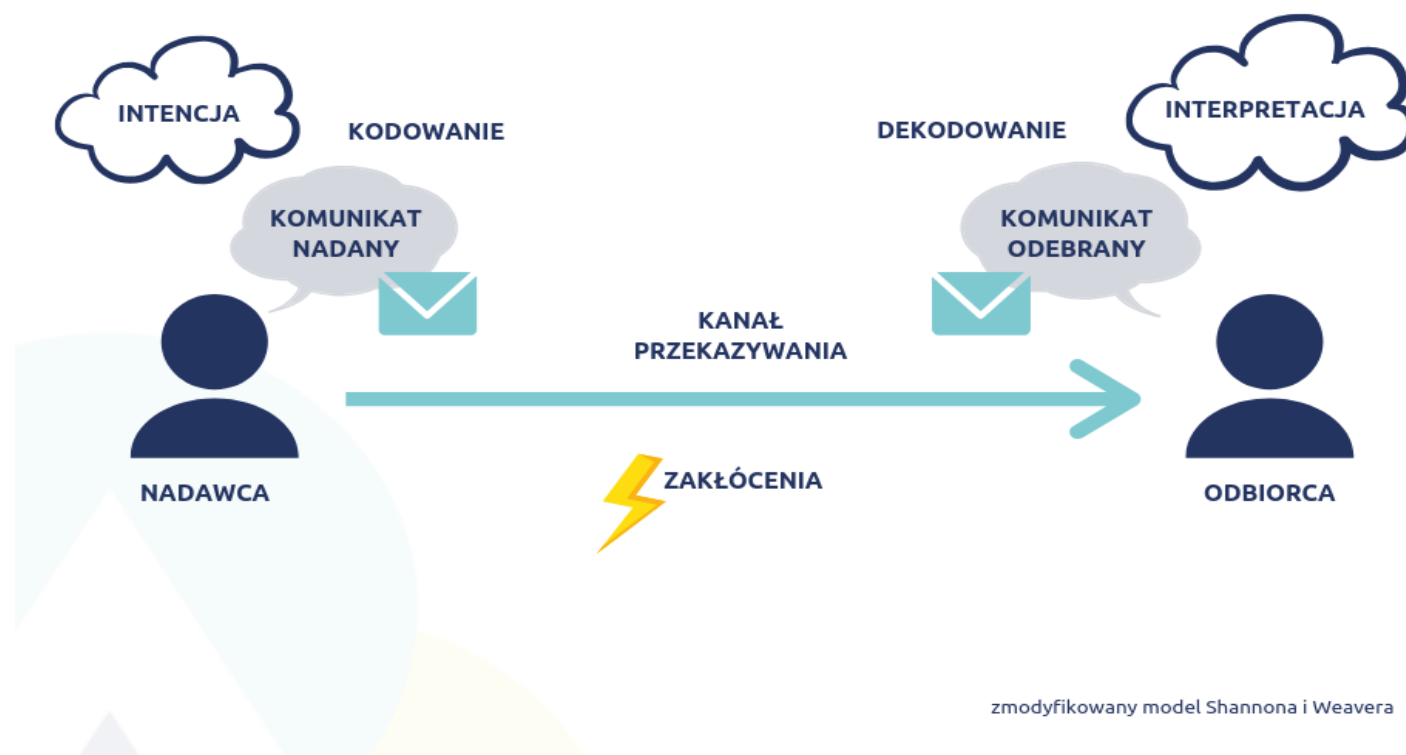
- zmniejszyć niepokój wszystkich członków rodziny, pomóc w wyrażeniu problemu oraz określeniu potrzeb, zmniejszyć lęk i poczucie winy
- zapoznanie się ze wszystkimi członkami rodziny, w tym również z dziećmi
- zachowanie jak gość, szacunek i akceptacja gospodarza
- budowanie partnerstwa
- stawianie jednoznacznych granic
- wzbudzanie zaufania
- autentyczne angażowanie się pracownika w rozwiązywanie problemów rodziny, okazywanie uznania dla wysiłków jakie poczynili poszczególni członkowie rodziny w celu rozwiązania problemu, co wzmacnia zaufanie oraz szacunek do samych siebie
- wyrażanie pozytywnego nastawienia wobec klienta i jego rodziny
- unikanie patrzenia na rodzinę przez pryzmat stereotypów, nie ocenianie
- unikanie nieprofesjonalnego zachowania
- nie narzucanie rodzinie swojego zdania ani gotowych rozwiązań
- indywidualne traktowanie każdego członka rodziny

Rodzina dysfunkcyjna – film dydaktyczny

Prawidłowa komunikacja jako podstawa do nawiązania pewnych relacji

KOMUNIKACJA

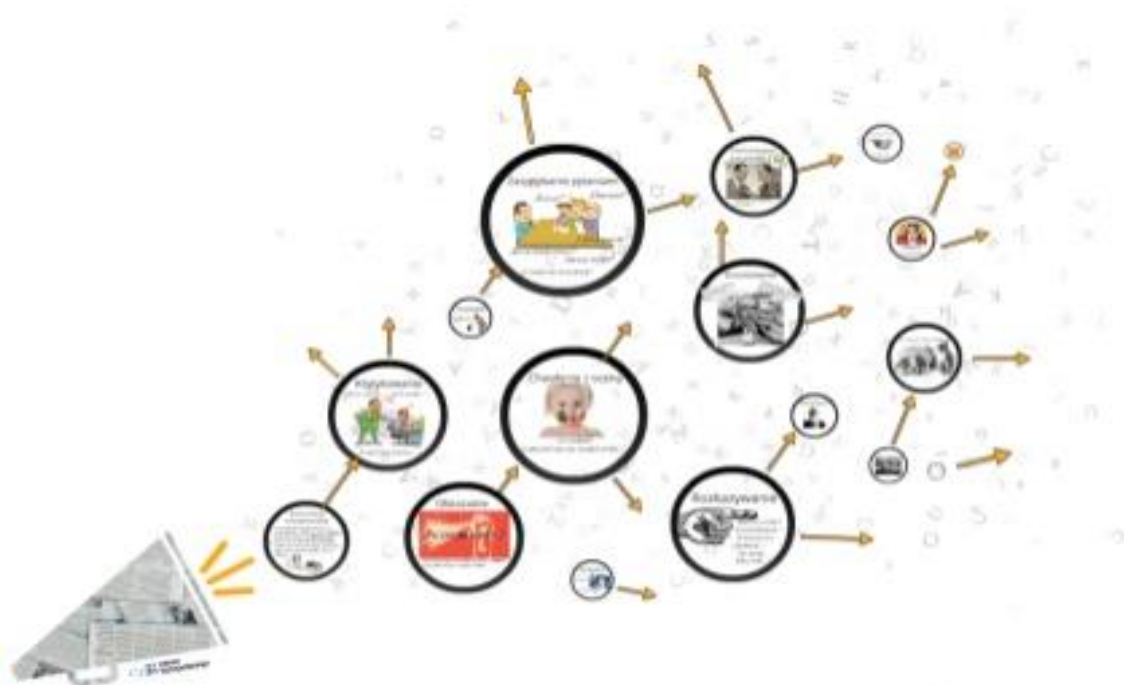
CO MOŻE PÓJŚĆ NIE TAK?

Aktywne słuchanie

Bariery komunikacyjne

Bariera w komunikacji

Co nam utrudnia komunikowanie się

nowe kompetencje

Komunikacja alternatywna i wspomagająca

➤ **Komunikacja alternatywna**

stosowana jest w przypadku osób, które całkowicie utraciły zdolność mówienia np. w wyniku udaru mózgu, bądź nigdy jej nie nabyły i nie są w stanie jej się nauczyć.

U takich klientów, alternatywne metody mają w całości zastąpić język mówiony.

➤ **Komunikacja wspomagająca**

dedykowana jest osobom, które posługują się mową w sposób ograniczony, np. mówią niewyraźnie. Wówczas pomoc polega na wzbogaceniu ich kompetencji komunikacyjnych i ułatwieniu porozumiewania się.

MAKATON

		
IŚĆ	WIDZIEĆ	TELEFONOWAĆ
		
JEŚĆ	PIĆ	SIADAĆ
		
BAWIĆ SIĘ	RYSOWAĆ	SPAĆ
		
ŚPIEWAĆ	PODNOŚCIĆ SIĘ	KĄPAĆ SIĘ

PIC – PICTOGRAM IDEOGRAM COMMUNICATION

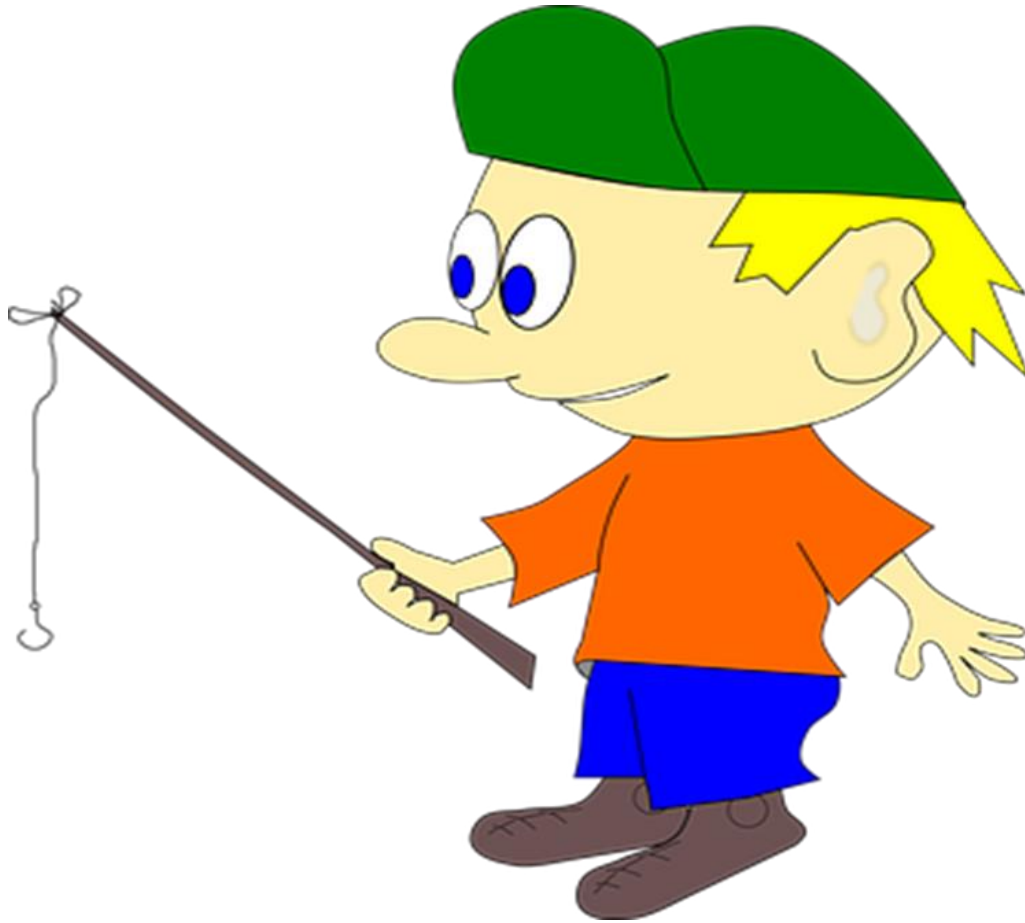

Podmiotowość w pracy socjalnej

„Być podmiotem to - po pierwsze - pewna wartość i „zaszczyt”, po drugie - powinność człowieka, który będąc podmiotem, osiąga szczególną godność, nabywa uprawnień i statusu społecznego, prawnego oraz etycznego”.

M. Adamiec, *Podmiotowość – Podmiotowość formy i zmiany; w: Funkcjonowanie człowieka w sytuacji pracy, Szanse rozwoju i zagrożenia*, (red.) Z. Ratajczak, Wyd. U.Ś. Katowice 1992, Prace Naukowe U.Ś. Katowice nr 1257, s. 12.

Podmiotowość a granice

Okna JOHARI

OBSZAR OTWARTY <i>„ja wiem i inni wiedzą”</i>	OBSZAR UKRYTY <i>„tylko ja wiem”</i>
OBSZAR ŚLEPY <i>„tylko inni wiedzą”</i>	OBSZAR NIEZNANY <i>„nikt nie wie”</i>

Trudności w funkcjonowaniu rodziny

➤ **wynikające z postawy rodziców**

- w sprawach opiekuńczo-wychowawczych
- w sprawach prowadzenia gospodarstwa domowego

Trudności w funkcjonowaniu rodziny

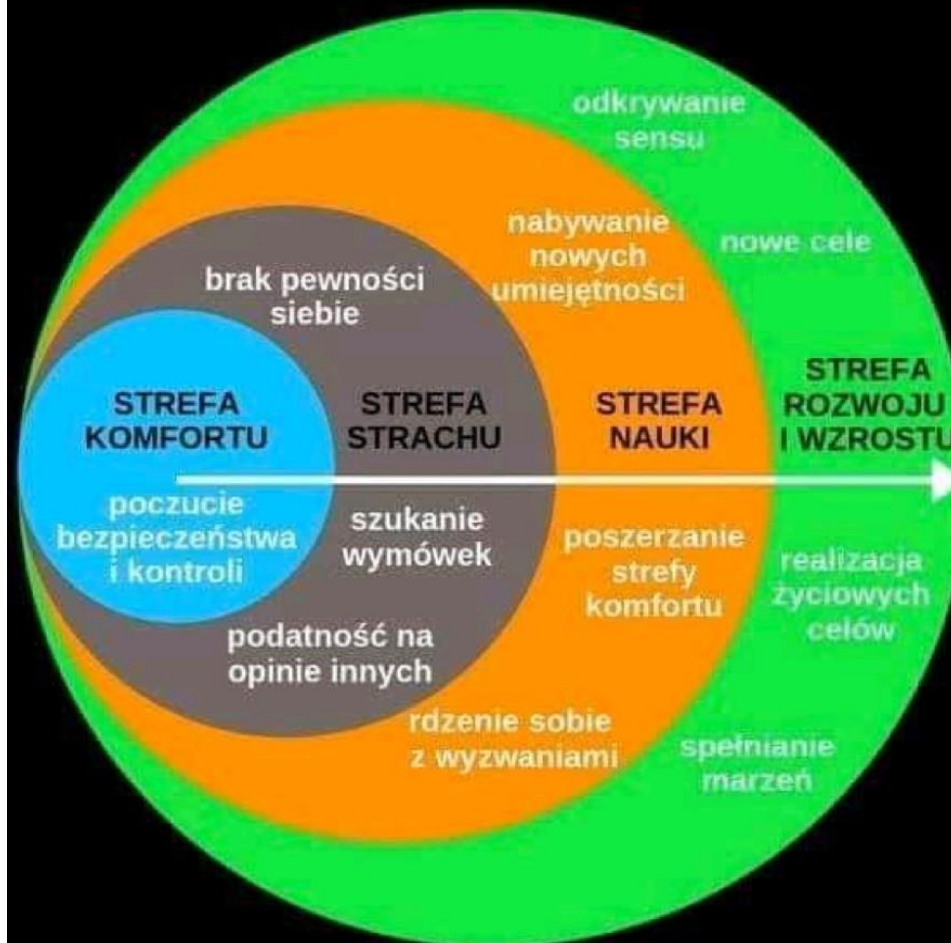
➤ **wynikające z postawy dziecka**

- zachowania agresywne i przemocowe
- negatywizm szkolny
- przynależność do destrukcyjnych grup nieformalnych
- uzależnienia
- bunt nieadekwatny do wieku
- konflikty z prawem

Oczekiwania rodziny w zakresie wspólnych działań ukierunkowanych na poprawę sytuacji w rodzinie

- **zależność oczekiwań od potrzeb**
- **świadomość potrzeby wyjścia ze „strefy komfortu”**

ETAPY WYCHODZENIA ZE STREFY KOMFORTU

Strefa komfortu to piękne miejsce,
ale nic tam nie rośnie.

Diagnoza sytuacji rodziny z trudnościami w prawidłowym wypełnianiu swoich funkcji opiekuńczo-wychowawczych

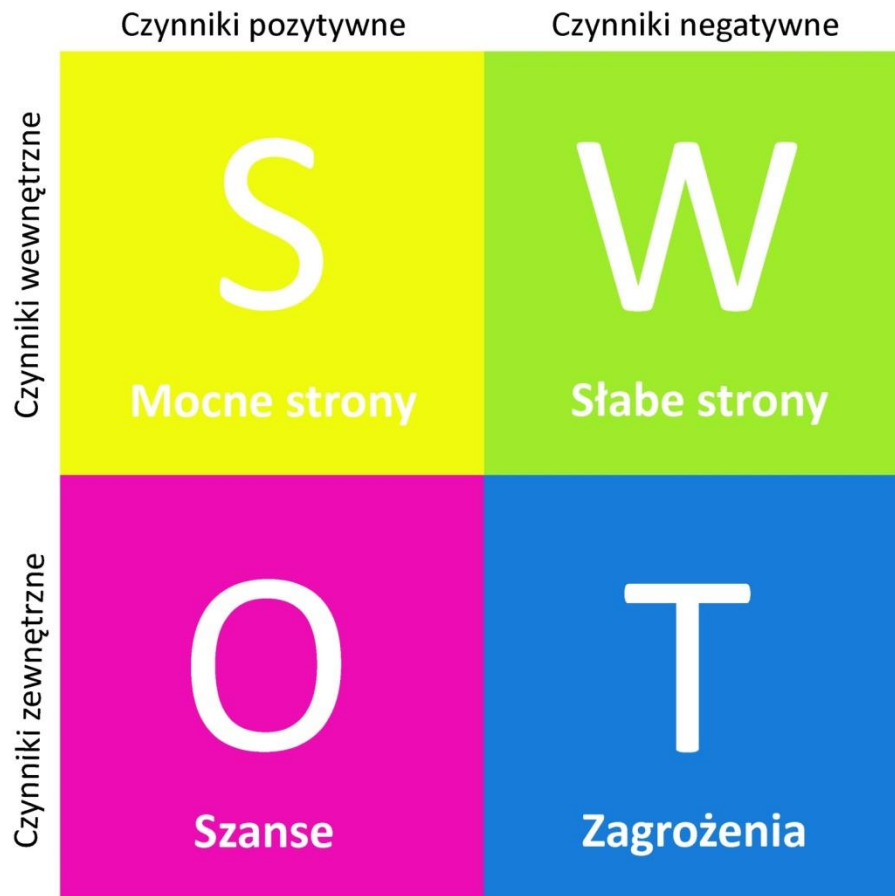
- **powinna zawierać postrzeganie zastanej sytuacji nie tylko przez asystenta rodziny i inne służby społeczne, ale również samych członków rodziny**
- **diagnoza sytuacji rodziny powinna być przedstawiona rodzinie**
- **kopia dokumentu zawierającego diagnozę sytuacji rodziny może ale nie musi być dana rodzinie**

Analiza sytuacji rodziny

- Dokonując analizy sytuacji rodziny należy powstrzymywać się od sformułowań stygmatyzujących, czy etykietujących rodzinę poprzez chociażby zastosowanie techniki zwanej eksternalizacją (polega na odłączeniu problemu od członka rodziny) i używać określeń np. zamiast:
- „alkoholik” - „osoba nadużywająca alkoholu”
- „rodzina wieloproblemowa” - „rodzina z wieloma problemami”
- „niepełnosprawny” – „osoba z niepełnosprawnością”
- „bezradność w sprawach opiekuńczo-wychowawczych” – niskie umiejętności opiekuńczo-wychowawcze”
- „bezradny”, „niezaradny życiowo” – „o niskich umiejętnościach prowadzenia gospodarstwa domowego oraz realizacji spraw na rzecz domu i rodziny”.

Wskazanie mocnych i słabych stron rodziny

– analiza SWOT

Przykładowe metody pracy pracownika socjalnego przy realizacji planu pomocy

- indywidualnych przypadków
- grupowa (rozwojowo-badawczą, rewalidacyjną, psychoterapeutyczną)
- organizowania społeczności
- genogram (nowa metoda)
- ekogram
- empowerment (wzmocnienie)
- TSR (Terapia Skoncentrowana na Rozwiązaniach)
- praca na zasobach

Praca z rodziną z trudnościami w prawidłowym wypełnieniu swoich funkcji opiekuńczo – wychowawczych

Określenie celów w programie

**powinno odbywać się wspólnie
z członkami rodziny bowiem cele te
dotyczą poprawy sytuacji rodziny
zatem to przedstawiciel rodziny
powinien je określać a nie pracownik
socjalny**

Możliwość realizacji celów a zasoby rodziny

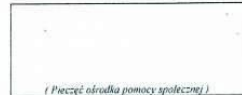
uzależniona od wielu czynników a jednym z nich są zasoby rodziny

- **praca na zasobach rodziny, poszukiwanie mocnych stron**
(podkreślanie umiejętności poszczególnych członków, wspomnienia sytuacji trudnych, w których przezwyciężanie włączyła się cała rodzina), wspomnienia ze wspólnie doświadczanych przyjemnych chwil (np. wycieczki, wspólne prace, gry), które powielane podczas współpracy odbudowują poczucie własnej wartości u członków rodziny, wpływając pozytywnie na wzmacnianie i rozwijanie się więzi rodzinnych, dając motywację do dalszego działania w zakresie poprawy trudnej sytuacji w rodzinie
- **trzeba pamiętać o tym, że pracownik socjalny nie skupia się na błędach i problemach rodziny ale na mocnych jej stronach**

Kontrakt socjalny

**wypracowana w trakcie dialogu
(pomiędzy profesjonalistą a beneficjentem)
ścieżka zmiany społecznej rodziny**

Kontrakt socjalny

Załącznik do rozporządzenia Ministra Pracy i Polityki Społecznej z dnia 8 listopada 2010 r. (poz. 1439)

Data zawarcia kontraktu socjalnego:

KONTRAKT SOCJALNY

CZĘŚĆ I B

USTALENIA KONTRAKTU SOCJALNEGO

w celu wzmocnienia aktywności i samodzielności życiowej, zawodowej
lub przeciwdziałania wykluczeniu społecznemu
(dotyczy osób będących w szczególnej sytuacji na rynku pracy, o których mowa
w art. 49 ustawy z dnia 20 kwietnia 2004 r. o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy,
Dz. U. z 2008 r. Nr 69, poz. 415, z późn. zm.)

I. Strony kontraktu socjalnego

1. Dane osoby zawierającej kontrakt socjalny

1	Nazwisko	2	Imię
3	Adres zamieszkania / pobytu 	4	Numer PESEL lub nazwa i numer dokumentu tożsamości w przypadku braku numeru PESEL

2. Dane pracownika socjalnego jednostki organizacyjnej pomocy społecznej

Nazwisko	Imię	Nr telefonu kontaktowego

II. Ocena sytuacji życiowej osoby bezrobotnej:

1. Przyczyny aktualnej sytuacji życiowej osoby bezrobotnej

.....

.....

.....

.....

.....

2. Możliwości osoby bezrobotnej oraz możliwości występujące w środowisku pozwalające na wzmocnienie aktywności i samodzielności lub przeciwdziałanie wykluczeniu społecznemu

.....

.....

.....

.....

.....

Etapy pracy z rodziną w kierunku tworzenia kontraktu

- zdiagnozowanie zasobów i potrzeb rodziny – asystent
- poznaje zasoby i potrzeby rodziny
- daje się poznać i przedstawia swoją rolę
- określa zasadność podejmowanych działań
- zapoznaje się z otoczeniem rodziny (kurator sądowy, nauczyciele, wychowawcy, lekarz rodzinny itp.)
- zapoznaje się z dokumentacją dotyczącą rodziny (historia rodziny, dokumentacja archiwalna)
- ocena zasobów rodziny (analiza SWOT-dział VI)
- sformułowanie łańcuchów przyczynowo - skutkowych problemów w rodzinie (ustalenie kolejności występowania problemów)
- ustalenie kolejności celów (zespoły interdyscyplinarne)
- pisemne sformułowanie kontraktu socjalnego z rodziną (uwzględnienie mocnych stron)
- ustalenie i podpisanie kontraktu z klientem (w warunkach pozwalających na swobodną rozmowę etapy: 1) przedstawienie wyników przeprowadzonej diagnozy, 2) ustalenie wspólnych celów działania, 3) zaplanowanie harmonogramu tychże działań).
- w dwóch egzemplarzach, jedna kopia pozostaje w dokumentacji a drugą otrzymuje klient (dwa egzemplarze podpisują obie strony a zatwierdza pracownik socjalny)
- nie rzadziej niż co pół roku, dokonuje się oceny kontraktu

Trudności i ograniczenia a realizacja programu wsparcia rodziny

- **brak możliwości i osłabione zasoby środowiska lokalnego rodziny**
- **ograniczenia klienta**
- **ograniczenia i deficyty środowiska:**
 - brak wsparcia ze strony rodziny
 - brak kontaktu z rodziną
 - nieadekwatna do potrzeb infrastruktura pomocowa (brak miejsc w placówkach świadczących pomoc)

Indywidualny program pomocy i wsparcia dla rodzin przeżywających trudności w wypełnianiu funkcji opiekuńczo-wychowawczych

program a projekt – ujęcie definicyjne

- **program** to czasowa struktura organizacyjna, łącząca się z zarządzaniem grupą projektów
- różnie definiowane w literaturze i nie ma jego ujednoliconej definicji, jednak zasadniczo program jest strukturą nadrzędną dla projektów
- za program można uznawać pogrupowanie projektów pozwalające na skonsolidowanie i ułatwienie zarządzanie oraz raportowanie lub takie pogrupowanie projektów które ułatwi nie zarządzanie, lecz osiągnięcie celu organizacji
- stąd też założenie, że **projekt socjalny jako** – zespół zaplanowanych działań mających na celu poprawę sytuacji społecznej, oparty na założeniach teoretycznych oraz diagnozie społecznej.
Opis projektu jest podstawą do wdrożenia oraz jego ewaluacji (oceny) jest podrzędnym w stosunku do programu.

Zasady konstruowania programów – etapy

D. Ławniczak, M. Marszałkowska, B. Mierzejewska, D. Polczyk, L. Zeller, Standard pracy socjalnej z rodziną z dziećmi.

Etap 1. Zapoznanie się z potrzebami i oczekiwaniem:

- poznanie i zrozumienie oczekiwań rodziny
- wstępna analiza informacji oraz podjęcie decyzji w zakresie czy rozwiązanie problemu leży w kompetencjach pracownika socjalnego czy też kieruje osobę zainteresowaną do innej właściwej instytucji i ułatwiając przy tym pierwszy z nią kontakt
- przedstawienie możliwości i zasad udzielania wsparcia rodzinie w jej obecnej sytuacji
- ustalenie z rodziną terminu spotkania w miejscu zamieszkania w celu rozpoznania sytuacji rodziny z dziećmi (jeśli spotkanie odbywa się poza miejscem zamieszkania klienta)
- ewentualne przygotowanie się pracownika socjalnego do zebrania bardziej szczegółowych informacji niezbędnych do rozpoznania sytuacji rodziny - pracownik podejmie tu decyzje o narzędziach badawczych jakie zastosuje w badaniu sytuacji rodziny z dziećmi

Zasady konstruowania programów – etapy

D. Ławniczak, M. Marszałkowska, B. Mierzejewska, D. Polczyk, L. Zeller, Standard pracy socjalnej z rodziną z dziećmi.

Etap 2. Opis i analiza sytuacji rodziny z dziećmi:

pracownik socjalny gromadzi, porządkuje, analizuje informacje i opinie o rodzinie w celu właściwego rozpoznania jej sytuacji życiowej

➤ **Rekomendowane metody i techniki badawcze:**

- wywiad – rozeznanie sytuacji
- wywiad z rodziną z dziećmi
- ocena zagrożenia rozwoju dziecka
- genogram rodziny
- ekogram rodziny
- ankieta umiejętności wychowawczych
- rozmowa z poszczególnymi członkami rodziny
- obserwacja bezpośrednia
- analiza dokumentów i opinii innych specjalistów (np. pedagoga, psychologa, prawnika)

➤ **Zasady analizowania informacji:**

- analiza nie powinna zawierać własnych odczuć, interpretacji
- zawierać fakty
- nie zawierać uprzedzeń i stereotypowego myślenia
- szczególnego wyczucia wymaga ocena ryzyka wobec małoletnich dzieci
- ważne jest określenie, czy zdrowie i życie któregoś z członków rodziny nie jest zagrożone

➤ **W ramach standardu pracy socjalnej z rodziną zaleca się podejście, zgodnie z którym im więcej informacji, tym łatwiej i trafniej ocenić sytuację rodziny.**

Zasady konstruowania programów – etapy

D. Ławniczak, M. Marszałkowska, B. Mierzejewska, D. Polczyk, L. Zeller, Standard pracy socjalnej z rodziną z dziećmi.

Etap 3. Konstrukcja diagnozy

Poza standardowym działaniem pracownika socjalnego w zakresie diagnozy sytuacji rodziny z dziećmi, należy określić specyficzne jej obszary - dotyczą one: komunikacji podstawowej w rodzinie; codziennego życia rodziny; rozwoju dzieci, rozwoju rodziców, rozwoju stosunków społecznych

Po wyodrębnieniu z rodziną trudności w poszczególnych obszarach funkcjonowania rodziny, podsumowanie stanowi, zbudowana przy aktywnym udziale rodziny ocena, stanowiąca odpowiedź na następujące pytania:

1. Co stanowi problem rodziny, przyczyny trudnej sytuacji oraz źródło tych przyczyn?

- a) zidentyfikowane problemy należy nazwać i przedyskutować z rodziną, ustalając ich wagę i wpływ na funkcjonowanie społeczne jej członków (problem, który należy zniwelować wyłonił się w drodze burzy mózgów z członkami –przedstawiciel rodziny jest tu najlepszym znawcą sytuacji rodziny i samego siebie)
- b) ustalenie priorytetów dla poszczególnych problemów.

2. Jak sytuacja wpływa na funkcjonowanie rodziny i poszczególnych członków?

3. Jakie są zasoby/możliwości: rodziny, środowiska, instytucji i pracownika socjalnego w poprawie niekorzystnej sytuacji?

4. Jakie są deficyty/ograniczenia: rodziny, środowiska, instytucji i pracownika socjalnego w poprawie niekorzystnej sytuacji?

Diagnoza nie ma charakteru ostatecznego i może ulegać, w miarę owocnej współpracy, zmianie.

Zasady konstruowania programów – etapy

D. Ławniczak, M. Marszałkowska, B. Mierzejewska, D. Polczyk, L. Zeller, Standard pracy socjalnej z rodziną z dziećmi.

Etap 4. Określenie celów pracy socjalnej z rodziną

Założenia dotyczące celów:

- celem nazywamy przewidywalny, pożądany stan rzeczy, którego osiągnięcie dąży do poprawy funkcjonowania rodziny przeżywającej trudności w wypełnianiu funkcji opiekuńczo- wychowawczych
- **cel jest nakierowany na zredukowanie a nie zupełne zlikwidowanie danego problemu**
- **cel powinien być konkretny, jasny i realny**
- **realizacja celów warunkuje przestrzeganie zasad SMART**
- **cel powinien uwzględniać:**
 - możliwości , zasoby, deficyty i ograniczenia rodziny, instytucji, środowiska
 - gotowość rodziny do zmian;
 - ograniczenia czasowe pracownika
- **cele szczegółowe** wynikają z zidentyfikowanych przyczyn trudnej sytuacji życiowej rodziny; – ważne jest aby cele ułożone były w kolejności, w jakiej muszą być osiągnane, często osiągnięcie jednego celu warunkuje osiągnięcie kolejnego
- **cel główny** musi być tak sformułowany aby obejmował wszystkie cele szczegółowe lub określał stan, w którym zasadniczo poprawi się sytuacja rodziny
- cele szczegółowe wynikają z zidentyfikowanych przyczyn trudnej sytuacji życiowej rodziny
- należy określić jak osiągnięcie wyznaczonych celów wpłynie na poprawę jakości funkcjonowania rodziny, w tym na: relacje w rodzinie, funkcjonowanie społeczne, rozwój poszczególnych członków rodziny

Zasady konstruowania programów – etapy

D. Ławniczak, M. Marszałkowska, B. Mierzejewska, D. Polczyk, L. Zeller, Standard pracy socjalnej z rodziną z dziećmi.

Etap 5. Zbudowanie planu/projektu działania i budowa indywidualnego pakietu usług

1. Plan (projekt) działania to proces podejmowania decyzji przez rodzinę i jej członków w zakresie wyznaczania zadań, które muszą być wykonane aby osiągnąć wyznaczone cele.
2. Rozpoczęcie planowania współpracy jest możliwe po sformułowaniu celów:
 - a) liczba i stopień trudności zaplanowanych do realizacji działań zależy od zidentyfikowanych mocnych i słabych stron rodziny (zasobów i deficytów) i jej środowiska - w planowaniu działań pracownik socjalny dąży do utrzymania rodziny jako całości, jeżeli nie występuje zagrożenie zdrowia i życia dla żadnego z członków rodziny oraz uwzględnia możliwości rodziny i środowiska
 - b) w celu zbudowania planu działania pracownik socjalny spotka się z rodziną w miejscu jej zamieszkania, w którym wszyscy czują się bezpiecznie „są u siebie” lub w wyznaczonym do tych celów miejscu w instytucji i podejmuje następujące działania:
 - przeprowadza rozmowy z poszczególnymi członkami rodziny ma na celu określenia hierarchii potrzeb
 - naprowadza członków rodziny w celu samodzielnego poszukiwania rozwiązań
 - jeśli się to nie udaje, może zaproponować ofertę działań, które zmierzają do rozwiązania trudnej sytuacji klienta, wyboru jednak dokonuje klient, pracownik socjalny nie stosuje zasady narzucania konkretnego rozwiązania
 - proponowane działania powinny być dostosowane do potrzeb i możliwości klienta
 - wspólnie ustalana jest grupa osób i instytucji sprzyjających klientowi i jego rodzinie
 - wszystkie działania powinny być omówione przez pracownika socjalnego w zakresie: czynności jakie klient powinien wykonać, jakie trudności może napotkać, jakie wsparcie może otrzymać przy realizacji działań ze strony pracownika lub instytucji
 - wspólnie określane są ramy czasowe realizacji poszczególnych działań
 - c) strony uwzględniają formę współpracy pisemnej w ramach indywidualnego planu pomocy utrwalonego w ramach Umowy współpracy
 - d) proponowana usługa powinna zostać zaakceptowana przez rodzinę
 - e) budowa indywidualnego pakietu usług dla rodziny z dziećmi (pkt. c) jest częścią metodycznego działania w ramach pracy socjalnej z nią prowadzonej

Zasady konstruowania programów – etapy

D. Ławniczak, M. Marszałkowska, B. Mierzejewska, D. Polczyk, L. Zeller, Standard pracy socjalnej z rodziną z dziećmi.

Etap 6. Realizacja planu działania

1. Rozpoczęcie współpracy z rodziną - realizację określonych działań w ramach wytyczonych celów.

2. Działania pracownika socjalnego to:

- umożliwienie rodzinie wyboru docelowych rozwiązań mających na celu efektywną realizację działania
- wspieranie w podejmowanych decyzjach i działaniach, zgodnie z zidentyfikowanymi
- w diagnozie ograniczeniami i możliwościami
- wykorzystanie bezpośrednio i pośrednio formy pracy z klientem.

3. Bezpośrednie formy pracy pracownika socjalnego:

- **wyjaśnianie** – dotyczy wyjaśniania przyczyn trudnej sytuacji życiowej rodziny oraz tego, czym one są spowodowane
- **wspieranie** – zmiana sposobu odniesienia klienta w spojrzeniu na problem
- **wzmacnianie i mobilizowanie do działania w kierunku pozytywnych zmian**
- **wsparcie w środowisku**
- **działania wychowawcze** (socjalizacja, readaptacja społeczna)
- **wyposażanie klienta w podstawowe umiejętności społeczne niezbędne w codziennym życiu, a także rozwijanie ukrytych zdolności klienta**

Zasady konstruowania programów – etapy

D. Ławniczak, M. Marszałkowska, B. Mierzejewska, D. Polczyk, L. Zeller, Standard pracy socjalnej z rodziną z dziećmi.

Etap 7. Monitorowanie i ocena rezultatów (ewaluacja)

- tu pracownik socjalny i rodzina obserwują i dokonują analizy (monitoringu) postępów w realizacji ustalonego planu współpracy nad zmianą.
- wspólnie dokonują okresowej oceny (ewaluacji) realizacji działań

Warto pamiętać, że ocena zwiększa odpowiedzialność rodziny wykonującej działania i ułatwia podejmowanie decyzji w zakresie dalszego postępowania.

Zasady konstruowania programów – etapy

D. Ławniczak, M. Marszałkowska, B. Mierzejewska, D. Polczyk, L. Zeller , Standard pracy socjalnej z rodziną z dziećmi

Etap 8. Zakończenie działania

- **działanie można uznać za zakończone, gdy wszystkie lub część, zadań założonych w celach szczegółowych i głównym zostały osiągnięte. Przygotowania do zakończenia działań powinny być sygnalizowane już na etapie okresowych ocen realizacji zadania**
- **aby utrwalić efekt działań, pracownik socjalny utrzymuje kontakt z rodziną czyniąc okresowe sprawdzanie stanu rzeczy**
- **w przypadku braku efektu pozytywnej zmiany pracownik socjalny podejmuje wspólnie z rodziną decyzje o dalszych działaniach naprawczych.**

Rodzaje programów

Program socjalny to jedno z narzędzi pracownika socjalnego, wykorzystywane w celu realizacji profesjonalnej pracy socjalnej. Program kierowany jest do pojedynczych klientów lub grup społecznych, które znajdują się czasowo lub trwale w trudnej sytuacji życiowej.

Mają charakter:

- **indywidualny** – dotyczą pojedynczych klientów i stosowane są w indywidualnym toku prowadzenia przypadku (np. kontrakt socjalny)
- **grupowy** (np. rodzinny)- skierowane do grupy lub większej ilości klientów
- **instytucjonalny** – dotyczą placówek w sytuacji tworzenia, bądź zmiany ich funkcjonowania.

Dziękuję za uwagę – dr Teresa Wagner-Tomaszewska